

**Czech Catholic Bibles in the Second Half of the 19th Century:
the Last Stage before the Turn of the Tradition**

Linguistically, Czech Catholic bibles of the second half of the 19th century (six complete editions of the bible and one separate edition of the New Testament) are strongly dependent on the Latin Vulgate and on older Czech tradition. They contain numerous phenomena reflecting the influence of Latin syntax and Latin word order and many lexical archaisms. Their language was relatively distant from the standard Czech of that period which is why it represented an obstacle for understanding of the text. The validity of these general statements, often mentioned in scholarly studies on this topic, is documented by partial probes the results of which are included in this article. Furthermore, the comparison with the selected Catholic translations from subsequent period of time suggests that in the 20th century, translators strove for independent and more comprehensible interpretation of the text. Another partial probe proves that the official Czech text that has been used in Catholic church service since the end of 1960s adopted many innovative formulations from Jan Hejčl's translation of the Old Testament which represents a turning point in the development of Czech Catholic bibles.

Keywords: Czech bible, translation of the bible, the Czech language of the 19th century, Vulgate, Latinisms

doc. PhDr. Karel Komárek, Ph.D.
Katedra bohemistiky
Filozofická fakulta
Univerzita Palackého
Křížkovského 10
771 47 Olomouc
karel.komarek@upol.cz

ČESKÉ KATOLICKÉ BIBLÉ 2. POL. 19. STOLETÍ: POSLEDNÍ FÁZE PŘED ZLOMEM V TRADICI

KAREL KOMÁREK

V dřívějším článku na podobné téma (Komárek: 2013) jsem zkoumal, nakolik jsou české katolické bible vydané v 18. a 19. století závislé na textu památné *Bibli české* (1677–1715), tradičně nazývané bible Svatováclavská, kterou redaktoři zkoumaných vydání uváděli jako svůj zdroj: analýza různocnění ukázala, že pro většinu biblí 19. století bylo základem vydání v redakci Františka Faustina Procházky z roku 1804, ve kterém byla provedena řada změn podle textu Kralické (tedy nekatolické) bible.

V následující studii se soustředím na jazykovou stránku českých katolických biblí 2. poloviny 19. století: pokusím se ukázat, že jejich jazyk se vzdaloval i tehdejší spisovné češtině a stával se překážkou porozumění textu, což mohlo být příčinou nápadného přelomu v tradici, který se projevil hned v dalších katolických překladech z 1. čtvrtiny 20. století. Studie vychází z mého nepublikovaného vystoupení na mezinárodní konferenci „History of Bible Translation“, kterou pořádalo Centrum excellence „Historie a interpretace Bible“ 15. a 16. října 2015 v Praze. Většinu příspěvků z této akce přinesly časopisy *Listy filologické* (č. 1–2 a 3–4 z roku 2016) a *Slavia* (č. 3–4 z roku 2016).

1 ZKOUMANÁ VYDÁNÍ BIBLÉ

Objektem analýzy je sedm katolických vydání českého překladu bible, která vyšla mezi lety 1851 a 1894: šest kompletních a jeden samostatný Nový zákon. Kurzívou uvádím jejich tituly podle původních výtisků, obyčejným písmem pak jejich neoficiální názvy užívané v odborné literatuře. Zkratka ed. naznačuje, že jmenovaní redaktoři byli spíše editoři revidující starší vydání než překladatelé: samostatněji překládal jenom František Sušil. Zkratky v závorkách, vytvořené podle příjmení hlavních redaktorů, užívám dále v citacích.

- *Bible česká*, tzv. konzistorní, dvě vydání 1851 a 1857, ed. Jan Krbec (Krb);
- *Bibli česká*, 1860–1864, ed. Innocenc Antonín Frencl a Jan František Desolda (Des);
- *Písmo svaté Nového zákona*, 1864–1872, přeložil František Sušil (Suš);
- *Bibli česká*, tzv. svatojanská, 1888–1889, ed. František Srdínko a Klement Borový (Bor);
- *Písmo svaté*, 1888–1892, ed. Václav Štulc a Antonín Lenz (Lenz);
- *Zlatá bible*, 1884–1894, ed. Klement Borový, Jan Drozd a Josef Kyseľka (týž text jako Bor).

Kromě Sušilova překladu Nového zákona všechna zmíněná vydání vycházejí z textu *Biblí české* z roku 1804 v redakci F. F. Procházky a jsou to jeho revize pravopisné, jazykové a částečně obsahové: byly například vypouštěny Procházkovy překladové varianty uváděné v závorkách. Téměř shodný text mají Krb, Bor a Zlatá bible, novější úpravy jazyka a lexika provedli Des a Lenz. Nebudeme probírat trojdílné ilustrované vydání *Biblí svaté čili Písma svatého* z let 1862–1865 (ed. František S. Bezděka): Robert Dittmann (2012: 315–330) prokázal, že jde o pouhou úpravu Kralické bible a její přizpůsobení textovým odchylkám Vulgáty od originálu. V článku zmíněném v úvodu (Komárek 2013: 200–203) jsou uvedeny také podrobné charakteristiky zkoumaných vydání bible a okolnosti jejich vzniku.

Pro srovnání cituji starší památné bible Kralickou a Svatováclavskou a dále vybrané katolické překlady z 20. století, relativně nezávislé na předchozí tradici (zkratka Bog bude v citátech doplněna zkratkou příslušné biblické knihy):

- *Biblí svatá*, 1613 (Kral);
- *Biblí česká*, 1677–1715 (Václ);
- *Bible česká. Knihy Starého zákona*, 1930–1940, přeložil Jan Hejčl (Hej);
- *Bible česká. Knihy Nového zákona*, 1922–1923, přeložil Jan Ladislav Sýkora (Sýk);
- *Starý zákon* (bez tzv. dějepisných knih), 1973–1985, přeložil Václav Bogner (Bog1);
- *Čtení ze Starého zákona* (úryvky předčítané při bohoslužbách), 1981, přeložil Václav Bogner (Bog2);
- *Nový zákon*, 1989, ed. Václav Bogner, revize překladu Ondřeje M. Petřů z roku 1969 (Bog3).

Latinskou Vulgátu cituji podle kritického vydání *Biblia Sacra iuxta vulgatum versionem* z roku 1994 (Vulg), staročeské bible Drážďanskou, Olomouckou a Boskovickou podle edice Kyas 1981 a Kyas – Kyasová – Pečírková 1996.

Zkratky citovaných biblických knih (užívané v katolických vydáních): Est – Ester, Žl – Žalmy, Mt – Evangelium podle Matouše, Lk – Evangelium podle Lukáše, Jan – Evangelium podle Jana, Kol – List Kolosanům, 1Tim – První list Timotejovi.

2 DOBOVÝ KONTEXT A VNĚJŠÍ FAKTORY

Mezi *Biblí českou* v Procházkově redakci (1804) a tzv. konzistorní biblí (Krb 1851) je bezmála padesátiletá přestávka, kterou narušil jenom komentovaný *Výklad český ne obšírný, však bezpečný všech písem svatých*, vydaný vlastním nákladem překladatele Tomáše Draského v letech 1821–1832 bez církev-

ního schválení. Zato hned v následujícím půlstoletí vyšlo sedm oficiálních katolických vydání a některá se dokonce časově překrývala: předmluva k Bor (s. XIV) obsahuje upozornění, že tento kompletní překlad se objevuje v době, kdy vyšly zatím první díly Lenz a Zlaté bible. Jaká tedy byla po české katolické biblí tehdy poptávka?

Některé předmluvy zkoumaných vydání přinášejí údaje o počtu výtisků: náklad Krb 1851 byl 5 000 + další 2 000 samostatný Nový zákon, Krb 1857 pak 20 000; podle předmluvy k Bor z něho v roce 1889 „už jen skrovný počet exemplářů [...] na skladě zbývá“. Podle úvodu k 2. vydání Sušilova překladu Matoušova evangelia (1871) bylo v roce 1868, kdy Sušil zemřel, rozebráno 1. vydání: roku 1869 výbor Dědictví sv. Prokopa rozhodl, „aby Evangelium sv. Matouše u vydání druhém a sice v 1 000 exemplářů bylo znovu vytištěno, ovšem nikoli k podělování údův Dědictví, nýbrž ku prodeji“. V letech 1885 a 1886 pak vyšla ještě druhá vydání evangelií sv. Marka, Lukáše a Jana.

České katolické bible měly v 19. století značnou konkurenci v překladech nekatolických. Plyne to z předmluvy k Bor (s. XIV): „A přece jest žádoucí, aby nejvýznamnější kniha, Písmo sv., dostala se věřícím do rukou v ceně co možná levné a to sice nikoli ve způsobu zkomoleném, jakž na tisíce biblí od cizozemských společností biblických protestantských i mezi lid katolický zdarma neb za babku vrháno bývá...“ Přesnější údaje o počtu výtisků nemáme, ale přibližnou představu si můžeme udělat už podle množství vydání. Soupis českých biblí (Verner 1987: 21–22 a 61–62) registruje v sledovaném období, tj. v 2. polovině 19. století, 24 kompletních edic a 13 Nových zákonů, které vyšly nákladem buď „Biblické společnosti britické i zahraničné“, nebo „A. Reicharda a Komp.“, případně dalších subjektů ve Vídni, v Praze, v Berlíně, v Pešti či v Kiseku. Jejich text navazuje na tradici, která vede od posledního vydání kralického (1613) přes tzv. bible Hallské (1722 a další vydání), Berlínské (1807 a další vydání) a Prešpurské (mj. ed. Jiří Palkovič 1808).

Počet vydání a výtisků se jistě odvíjel i od toho, komu byl překlad bible určen. V katolickém prostředí byla jiná situace než v nekatolickém. Bohoslužby a povinné modlitby duchovenstva se prováděly latinsky, takže katolickým kněžím sloužila česká bible spíš jako další zdroj při přípravě kázání nebo vyučování. U katolických laiků se soukromá četba bible teprve postupně vžívala a v 19. století neměla tak výhradní postavení v osobní zbožnosti jako u evangeliků. Péče katolických biskupů a vyššího kléru o české vydání bible byla také projevem dobového vlastenectví, které navazovalo na národní obrození i na tradice baroka. Svědčí o tom rozdíl, který ovšem nemůžeme přeceňovat: nekatolické překlady počínaje druhým vydáním kralickým z roku 1596 přecházejí na titul *Biblí svatá* nebo *Biblia sacra*, kdežto katolické od 17. až do počátku 20. století udržují tradiční název *Biblí (Bible) česká*.

Konfesní konkurenci ilustrují další příklady z kulturních dějin: Antonín Dvořák, praktikující katolík, komponoval *Biblické písně* na text nekatolické bible Kralické. Bylo to v březnu 1894 při jeho delším pobytu v Americe. Volba

textu může mít i praktické vysvětlení: pokud si skladatel nepřivezl z domova vlastní výtisk, pak ve Spojených státech mezi českými krajany byla dostupná spíš Kralická bible (například v zmíněných reediciích zahraničních biblických společností) než česká katolická vydání. Dále: Karel Václav Rais, též katolík, v povídce „Konec života“ z knihy *Výminkáři* (1891) cituje Kralickou bibli v přímé řeči starého výminkáře z tradiční katolické vesnice, mj. 1Tim 6,10 „Kořen zajisté všeho zlého jestiť milování peněz“ a Kol 3,20–21 „Dítky, poslouchajte rodičů ve všem; nebo to jest dobře libé Pánu. Otcové, nepopouzejte k hněvivosti dítek svých, aby sobě nezoufaly“ (Rais 2013: 95). Katolické bible, které mohl mít Rais k dispozici, překládají obě místa podle Vulgáty, tudíž jinak: „Kořen zajisté všeho zlého jest žádostivost; Synové [a dcery], poslouchajte rodičů ve všech věcech, nebo to jest libé Pánu. Otcové, nepopouzejte k hněvivosti synů [a dcer] svých, aby nebyli malomyslní“ (Bor). Volba kralického překladu tentokrát mohla být záměrná: Rais víckrát ve svých dílech vyjádřil sympatie k husitské a bratrské tradici a postava onoho výminkáře patří k typu lidových písmáků, kteří často uchovávali Kralickou bibli jako dědictví po předcích.

3 ODBORNÁ HODNOCENÍ

České katolické bible 19. století nejsou filologicky interpretovány tolik jako překlady staročeské nebo naopak moderní. Dosavadní odborná hodnocení tohoto období jsem rekapituloval v dřívějším článku (Komárek 2013). Tady připojím jenom několik faktických poznámek k heslu „Bible“ v *Lexikonu české literatury*, které napsal Josef Vintr. Zkoumaným vydáním je věnována následující pasáž:

„Katolíkům dlouho sloužila Procházková a Durychova úprava Svatováclavské bible (vydaná 1778–80), podle níž se ustálil český pravopis. Nahradil ji překlad J. Krbce (vydaný 1849–51), upravený I. A. Frenclem a J. N. F. Desoldou (v této úpravě 1860–64). Širokým vrstvám byl určen přehlédnutý a ilustrovaný text Svatováclavské bible (1884–94 pod titulem Zlatá bible s obrazy starých mistrů, 1888–94 pod titulem Písmo svaté s ilustracemi G. Doréa). I evangelíky byla ceněna Bible česká (vydaná 1917–25), kterou z Vulgáty revidované podle originálů přeložili J. Hejčl a J. L. Sýkora“ (Merhaut a kol. 2008: 1885).

Po přístupu ad fontes je třeba některá tvrzení revidovat:

„Překlad J. Krbce“ (Krb) nenahradil úpravu Svatováclavské bible, nýbrž převzal Procházkovu vydání 1804 a vypustil z něho alternativní tlumočení v závorkách. Procházkovu vydání 1804 není v hesle zmíněno, ačkoli představuje částečný přelom v linii českého katolického překladu. „Písmo svaté s ilustracemi G. Doréa“ (Lenz) vyšlo ve dvou dílech 1888 a 1892. Zlatá bible a Písmo svaté (Lenz) nejsou „přehlédnutý text Svatováclavské bible“: Zlatá

má týž text jako Bor (1888–1889), kdežto Písmo je úprava vydání Des (1860–1864) podle puristické kodifikace *Brusu jazyka českého* (2. vydání 1881).

4 RYSY JAZYKA

Jazykovou stránku českých katolických biblí 2. poloviny 19. století ovlivňují dva faktory. Jde o překlad z latinské Vulgáty: to byla v římskokatolické církvi povinná předloha při tlumočení do národních jazyků, i když se na mnoha místech liší od hebrejského a řeckého originálu bible. Překladatelé respektovali oficiální autoritu Vulgáty natolik, že usilovali o maximální doslovnost: tím pronikalo do českého textu mnoho latinismů syntaktických a slovosledných. Zároveň jde o pokračování v tradici českého biblického překladu, kterou se redaktoři v 19. století ještě neodvážili radikálně přerušit: proto ve zkoumaných vydáních najdeme syntaktické obraty a lexikální prostředky, které pocházejí z biblí 16. století a někdy i staročeských, ačkoli v češtině 19. století už nebyly obvyklé. Uvádím jenom výběr příkladů, i když ke každému typu lze najít řadu dalších. Jsou řazeny chronologicky.

Mt 5,14 *non potest civitas abscondi supra montem posita*: Kral, Václ a Bor *nemůžet město na hoře ležící skryto býti*; Suš *nemůže se město ukrýti na hoře ležící*; Lenz *nemůže se skryti město na hoře ležící*; Sýk *nemůže se ukrýti město na hoře ležící*; Bog3 *nemůže se skryt město položené na hoře*.

Příklad knižního slovosledu. Vulgátu důsledně napodobuje pouze Suš. Starší překlady až po Bor ponechávají odloučené části přísudku *nemůže [...]* *skryto býti*. Kladení postponovaného rozvitého přívlastku na konec fráze, obvyklé ve spisovné češtině ještě v 1. polovině 20. století (viz Uhlířová, 1987, s. 29), tedy *město na hoře ležící*, převádí do neutrálního slovosledu z citovných až Bog3.

Mt 5,12 *sic enim persecuti sunt prophetas*: Kral a Václ *protivili se prorokům*; Suš a Sýk *pronásledovali proroky*; Bor *protivenství činili i prorokům*; Lenz *pronásledovali jsou i proroky*.

Mt 12,41 *quia paenitentiam egerunt*: Kral a Václ *protože pokání činili*; Suš *protože se pokáli*; Bor *protože pokání činili*; Lenz *neb jsou pokání činili*; Sýk *neboť učinili pokání*.

Jediný Lenz přidává do 3. osoby složeného minulého času pomocné sloveso, což bylo v 19. století už archaické. Ale právě pro toto vydání je typická archaizace a aplikace puristických pravidel *Brusu jazyka českého*, jak ukázala Kateřina Umshausová (2000). Jediný Suš užívá dnes zastaralé sloveso *pokáli* se místo multiverbizace *pokání činili*, která odpovídá latinské předloze.

Lk 11,8 *Et si ille perseveraverit pulsans, dico vobis, et si non dabit illi surgens eo, quod amicus eius sit, propter improbitatem tamen eius surget et dabit illi quotquot habet necessarios*: Suš A jestli on setrvá tluka, pravím vám, ačby nedal jemu vstana proto, že přítel jeho jest, pro nezbednost jeho však se zvedne a dá jemu kolik potřebuje; Bor A bude-li on trvati tluka: pravím vám, že ač nedá jemu vstana, protože jest přítel jeho, však pro nezbednost jeho vstane, a dá mu, kolikžkoli potřebuje.

Příklad morfosyntaktické a lexikální archaičnosti, která pravděpodobně už v 19. století znamenala překážku v porozumění textu. Vazba fázového slovesa s přechodníkem sice přesně odpovídá latinské předloze (*setrvá tluka* = *perseveraverit pulsans*), ale ve vývoji češtiny už dávno byla nahrazena spojením s infinitivem (*nepřestane tlouci*) nebo s dějovým substantivem (*vytrvá v tlučení*). Dovolím si spekulovat, že vazba *bude-li on trvati tluka* byla už v 19. století neprůhledná jednak pro polysémii slovesa *trvati*, jednak pro izolaci mužského přechodníku typu *tluka* v systému slovesných tvarů: Miroslav Komárek (2012, s. 206 a 217) ukázal, že před Dobrovského kodifikací se v psané češtině užívaly většinou tvary zakončené na *-ouc* nebo *-ouce* (a podobně *-íc*, *-íce*) bez ohledu na rod a číslo. Od počátku 19. století byly přechodníky výhradní záležitostí spisovného jazyka a vytrácely se z přirozené jazykové kompetence rodilých mluvčích.

Slovo *nezbednost* znamená v novodobé češtině „rozpustilost“ nebo „zločinnost“. *Slovník spisovného jazyka českého* uvádí u hesla *nezbedný* ještě zastaralý význam „neodbytný“, ale jediný doklad z Palackého může být citace středověkého nebo raněnovověkého textu (Havránek a kol., 1960–1971, heslo „nezbedný“). *Staročeský slovník* definuje *nezbednost* mimo jiné jako „neodbytnost, dotěrnost, drzé naléhání“ a na tento význam má doklad z bible Pražské – prvotisku z roku 1488 – a to tentýž verš z evangelia, který právě probíráme: *on bude li trvati tluka, pravímť vám, že ačť nedá jemu vstana proto, že jest přitelem jeho, ale však pro nezbednost jeho vstane a dá jemu, kolikžkoli potřebuje* (Havránek – Ryšánek – Němec, 1977, heslo „nezbednost“).

Archaické tlumočení Lk 11,8 je tedy jeden z případů výše zmíněného vlivu tradice českého biblického překladu: vazba *trvati tluka* i polysémní *nezbednost* se nacházejí už v bibli z 15. století. Článkem tradice je tu i Kral: *Pravím vám: Ačť nedá jemu, vstana, proto že jest přítel jeho, ale však pro nezbednost jeho vstana, dá jemu, kolikžkoli potřebuje*. Vyjasnění smyslu výpovědi přinesly až překlady z 20. století: *Sýk A jestliže on tlouci nepřestane, pravím vám: Ačkoli vstana nedá mu proto, že jest přitelem jeho, přece pro neodbytnost jeho zvedne se a dá jemu, kolik potřebuje*; *Bog3 Říkám vám: Když přece vstane a dá mu, tedy ne proto, že je to jeho přítel, ale pro jeho neodbytnost se zvedne a dá mu všechno, co potřebuje*. Kral a Bog3 netlumočí úvodní větu *Et si ille perseveraverit pulsans* proto, že v řeckém originále schází: byla doplněna až ve Vulgátě.

Jan 8,27 *Et non cognoverunt quia Patrem eius dicebat Deum*: Václ a Bor
A neporozuměli, že Otce svého pravil býti Boha.

Příklad syntaktického latinismu. Český překlad dokonce přidává sloveso *býti*, které v předloze není, čímž připomíná latinské vazby akuzativu s infinitivem, srov. Mt 17,4 *bonum est nos hic esse*, překládané se snahou o zachování větné struktury např. v Bor *dobré jest nám zde býti* a jednoznačně např. v Bog3 *je dobře, že jsme tady*. Vedlejší věta z Jan 8,27 má v českých překladech různé podoby: bible Drážďanská (2. polovina 14. století) *mluvieše, že jeho otec buoh jest*; bible Olomoucká (1417) *nazýváše otcě boha*; bible Boskovická (1420) *že otce svého pravieše bohem*; Suš *že o Otci svém mluvil o Bohu*.

Ale verš Jan 8,27 má v některých redakcích Vulgáty variantu *Et non cognoverunt quia Patrem eis dicebat*, která více odpovídá řeckému originálu, srov. Kral *Ale neporozuměli, že by o Otci pravil jim*; Sýk *A neporozuměli, že jim mluví o (Bohu) Otci*; Bog3 *Nepochopili, že k nim mluvil o Otci*. Výše uvedené znění *quia Patrem eius dicebat Deum* je zřejmě pozdější úprava, která posouvá smysl výpovědi od „mluvil jim o otci“ k „nazýval svého otce bohem“. První z obou významů se jeví dostačující i vzhledem k tomu, jak zní bezprostředně předcházející verš Jan 8,26: *ale ten, který mě poslal, je pravdivý, a já mluvím k světu to, co jsem slyšel od něho* (Bog3).

J. Bartoň (2013a: 228, pozn. 25) vyjmenovává ještě další problematické prostředky, které byly v následujících překladech od počátku 20. století opouštěny: latinizující subjunktiv typu *pravili o chrámu, žeby kamením dobrým ozdoben byl místo [...] že je ozdoben [...]*, plusquamperfektum typu *učiněn jest místo byl učiněn*, plusquamperfektum a duplicitní verba dicendi před přímou řečí, např. *odpověděv řekl*.

5 NÁSTIN DALŠÍHO VÝVOJE

S odstupem století se nám zdá pravděpodobné, že i jazyková stránka mohla být důvodem, proč v českém katolickém prostředí vznikla potřeba nového srozumitelnějšího překladu. Po samostatném vydání Nového zákona v překladu J. L. Sýkory (1909), ve kterém pozdější interpret Josef Bartoň nachází ještě dosti silnou stopu předchozí oficiální katolické verze (Bartoň 2009: 43–44), vyšla v Dědictví sv. Jana Nepomuckého v redakci pražského světícího biskupa Antonína Podlahy v letech 1917–1925 kompletní *Bible česká*: Starý zákon přeložil J. Hejčl, Nový zákon J. L. Sýkora (jde o revizi jeho zmíněného překladu z roku 1909). Posun proti starším biblím je už v tom, že jde o překlad „dle obecného znění latinského se stálým kritickým zřetelem k původním textům“, jak čteme na titulním listu: ve vydáních z 19. století se rozdíl mezi Vulgátou a hebrejským či řeckým originálem většinou jenom re-

gistrovaly v poznámkách, tady se častěji aplikují přímo do biblického textu. A jak se pokusím ukázat, je to překlad do značné míry samostatný, vědomě odpoutaný od tradice 2. poloviny 19. století a po stránce jazykové přístupnější, ovšem na úrovni spisovné češtiny své doby a s ohledem na charakter biblického stylu. Hejčlovo a Sýkorovo vydání bible znamená další přelom v linii českého katolického překladu po *Bibli české* z roku 1804 v redakci F. F. Procházky. Okolnosti jeho vzniku popsal J. Bartoň (2013b: 143–145).

A vývoj pokračoval v nových podmínkách. Papež Pius XII. v encyklice *Divino afflante Spiritu* z roku 1943 doporučil pořizovat oficiální katolické překlady také z původních jazyků. Poměr předloh se obrací: starší katolické překlady jsou pořízeny z Vulgáty se stálým zřetelem k originálu, novější naopak z originálu se stálým zřetelem k Vulgátě. Druhý vatikánský koncil (1962–1965) rozhodl, že katolická liturgie se smí sloužit v národních jazycích. V českých zemích se začal používat v bohoslužebných knihách překlad Nového zákona od O. M. Petrů, později revidovaný V. Bognerem (text evangelií se v prvních letech četl podle ekumenického překladu, který pak kompletně vyšel 1979), a Starý zákon v původním překladu V. Bognera. Byla to další příležitost k jazykové inovaci, k přiblížení biblického textu současné češtině.

Genezi zmíněných katolických překladů a jejich postavení v kontextu českých biblí 20. století popsal J. Bartoň (2010: 57–58 a 68–70). Zbývá ukázat jejich vzájemnou návaznost a také proměnu jazyka přímo na textech. V následujícím výkladu se pokusím znázornit nastíněný vývoj postupným srovnáním vybraných překladů: Vulg (předloha), Bor (tradiční znění z 19. století), Hej (reprezentant přelomu v tradici) a Bog (moderní překlad z originálu). Příklady jsou ze starozákonních knih Ester a Žalmy. Zvýraznění slov nebo obrátů v citátech znamená buď rozdíl, nebo shodu: pozdější překladatel buď nahradil zastaralý výraz či spojení, nebo naopak vědomě navázal na předchozí vydání.

Est 1,1–3.9–11:

Vulg

*In diebus Asueri, qui regnavit ab India usque **Aethiopiam** super centum viginti septem provincias, quando sedit in solio regni sui, **Susa civitas regni eius exordium fuit, tertio igitur anno imperii sui fecit grande convivium cunctis principibus et pueris suis, fortissimis Persarum et Medorum, inclitis et praeffectis provinciarum coram se.***

***Vasthi quoque regina** fecit convivium feminarum in palatio, ubi rex Asuerus manere consueverat. Itaque die septimo cum rex esset hilarior et post nimiam potationem incaluisset mero, praecepit [...], ut introducerent **reginam Vasthi** coram rege, posito super caput eius diademate, ut ostenderet cunctis populis et principibus pulchritudinem illius. Erat enim pulchra valde.*

Bor

*Za dnů krále Asvéra, kterýž kraloval od Indie až do **mouřenínské země**, nad sto a sedmmecíťma krajinami: když seděl na trůnu království svého, **Susan město království jeho začátek bylo. Třetího tedy léta kralování svého**, učinil u sebe veliké hody všecněm knížatům, a služebníkům svým, nejsilnějším perským, a médským, slovútným, a vladařům nad krajinami.*

***Královna také Vasthi** učinila hody ženám na paláci, kdežto král Asvérus měl obyčej zůstávati. Tedy dne sedmého, když král byl veselejší: a po přílišném pití když se rozpálil vínem, rozkázal [...], aby přivedli **Vasthi královnu** před krále, vstavíce na hlavu její korunu, aby ukázal všem lidem, i knížatům krásu její: nebo velmi krásná byla.*

Závislost Bor na Vulg se ukazuje především na slovosledu: *Susa civitas regni eius exordium fuit* = Susan město království jeho začátek bylo; neutrální slovosled by byl *město Susan bylo začátek jeho království*. Latinismus je i vkládání navazovací částice mezi přívlastek a řídicí jméno: *třetího tedy léta, královna také Vasthi*. Naopak inverze *Vasthi regina > královna Vasthi* a *reginam Vasthi > Vasthi královnu* má jiný zdroj: Kralickou bibli, která v detailech pronikala do katolických překladů zvláště vlivem Procházkova vydání z roku 1804. V Kral najdeme také počestění až k *Mouřenínské zemi* místo cizojazyčného toponyma *Aethiopiam*.

Jenomže toto počestění má ještě delší tradici: staročeská bible Olomoucká překládá tento verš *Ve dnech Asverových, jenž jest kraloval ot Indie až do múřenínské země na sedmezciťma ke stu zeměmi*.

Hej

*Za dnů Asuera, který kraloval od Indie až po **Etiopii** nad sto a **dvaceti sedmi** krajinami, když seděl na trůnu království svého v Susách, hlavním městě říše své – **třetího roku** vlády své dal strojiti u sebe veliké hody všem knížatům a služebníkům svým, vojevůdcům perským, slovutným Medům a vladařům nad krajinami.*

***Také královna Vasti** učinila hody ženám na paláci, kde král Asuerus sídlíval. **Sedmého pak dne**, když byl král velmi rozjařen, když po přílišném pití byl rozpálen vínem, rozkázal [...], by přivedli **Vasti královnu** před krále, vstavíce na hlavu její korunu, aby ukázal všemu lidu i knížatům krásu její: **bylať** velmi krásná.*

Hejčlův překlad (cituji 2. vydání z let 1930–1940) na rozdíl od Bor odstraňuje původně staročeské výrazy *mouřenínské země* a *sedmmecíťma* a některé slovosledné vlivy Vulg, mj. *třetího pak roku, královna také Vasti*. Ponechává ale inverzi *Vasti královnu* a dokonce sám iniciativně latinizuje na rozdíl od Vulg i Bor: *itaque die septimo > sedmého pak dne*. Překlad *bylať velmi krásná* má sice ve srovnání s Bor (*nebo velmi krásná byla*) neutrální slovosled, ale zavádí vy-

světlovací postponovanou částici *-ť*, která od počátku 20. století už vycházela z užívání. Tyto detaily ilustrují povšechné konstatování J. Bartoně, že Hejčl „svou radikální maximu – ‚budtež proto též všechny hebraismy, grecismy i latinismy z překladu pečlivě vymýtěny!‘ – nicméně ve skutečnosti naplnil jen zčásti“ (Bartoň 2010: 58).

Bog2

*Za dnů Asuera, který vládl od Indie až po Etiopii nad sto dvaceti sedmi krajinami – když vládl na trůně svého království v **Suzách, hlavním to městě své říše** – vystrojil třetího roku své vlády velikou hostinu všem svým **knížatům a služebníkům, perským vojevůdcům, slovnutným Médům a vladařům nad krajinami.***

*Také královna Vasti uspořádala hostinu pro ženy v paláci, kde **sídlíval** král Asuerus.*

*Sedmého dne pak, když byl král velmi **rozjařen** a po přílišném pití **rozpálen** vínem, rozkázal [...], aby přivedli královnu Vasti před krále a dali jí na hlavu její korunu, aby ukázal její krásu všemu lidu i knížatům, neboť **byla velmi krásná.***

Bognerův překlad vznikl od 60. let už podle nových zásad: vycházel z původních jazyků se zřetelem k Vulgátě a vyjadřovat se současnou spisovnou češtinou bez archaizování. Je tedy do značné míry původní a samostatný, liší se na první pohled od českého ekumenického překladu (1. vydání 1979), ale citovaný úryvek ukazuje, že v mnoha detailech navázal na starší překlad Hejčlův: zvýrazněné pasáže se téměř doslova shodují s Hej a zároveň se liší od Bor a dalších katolických vydání 2. poloviny 19. století.

Je to vysvětlitelné dobovou situací. V 60. letech došlo poměrně nečekaně k povolení římskokatolické bohoslužby v národních jazycích a bylo nutno v krátkém čase připravit oficiální české texty Písma pro bohoslužebné knihy. Těsně předcházející katolický překlad Starého zákona od Josefa Hegera (kompletní revidované vydání 1955–1958) byl pro svůj vyhraněný filologický a poetický ráz asi nevhodný k hlasitému předčítání v shromáždění laických věřících a přeložit Starý zákon v dohledné době novým způsobem není snadné ani pro kolektiv (tým Bognerových spolupracovníků uvádí J. Bartoň /2013b: 161–162/). Není tedy divu, že si Bogner vypomáhal Hejčlovým překladem a převzal z něho formulace, které považoval za použitelné jak vzhledem k originálu bible, tak vzhledem k současné češtině a k požadovaným parametrům liturgického textu.

Množství a rozsah podobných textových návazností Bog na Hej nemám statisticky zjištěné a mohu uvést jenom dílčí sondy. I ty ale dostatečně potvrzují uvedenou souvislost, zvláště když starší katolické překlady na daných místech zní jinak. Shody Hej a Bog ovšem nejsou zcela doslovné, u Bog jde o posun k neutrální češtině jeho doby, ale blízkost formulací

umožňuje odhadovat vzájemný vliv. Shodují se nebo podobají jednotlivá slova i syntagmata. Některé rozdíly samozřejmě plynou z textových diferencí hebrejského originálu a Vulgáty. Hejčl už mnoho míst přizpůsobil originálu, ale jestliže Bogner měl hebrejský text jako základní předlohu, pak by se při zcela samostatném tlumočení pravděpodobně projevilo více rozdílů mezi Hej a Bog například ve volbě lexikálních synonym nebo syntaktických konstrukcí: shody a podobnosti, které tu uvádíme, by nebyly tak časté a nápadné.

Následuje výběr příkladů z knihy Žalmů:

Žl 22 (Vulg) = 23 (hebr), 2:

Bor *nad vodou občerstvení vychoval mne*

Hej *k vodě, kde možno si odpočinout, mne vodí*

Bog1 *vodí mě k vodám, kde si mohu odpočinout*

Žl 26 (Vulg) = 27 (hebr), 2:

Bor *aby jedli tělo mé*

Hej *aby hryzli mé tělo*

Bog1 *aby hryzli mé tělo*

Žl 26 (Vulg) = 27 (hebr), 12:

Bor *nebo povstali proti mně svědkové nepraví, a selhala nepravost sobě*
(Vulg et mentita est iniquitas sibi)

Hej *neboť povstali proti mně svědkové lživí, soptí násilím proti mně*

Bog1 *vždyť povstali proti mně křiví svědci a násilím proti mně soptí*

Žl 29 (Vulg) = 30 (hebr), 4.10:

Bor *Hospodine, vyvedl jsi z hrobu duši mou: vysvobodils mne od těch, kteříž sstupují do jámy. Jaký (bude) užitek z krve mé, jestliže sstoupím v porušení? Bude-liž tebe prach vyznávati, aneb zvěstovati pravdu tvou?*

Hej *Hospodine, vyvedl jsi mne z podsvětí, zachránils život mi z těch, kteří do hrobu klesli. Jaký zisk z krve mé bude, když do hrobu klesnu? Bude tě slavit prach, neb hlásat tvou věrnost?*

Bog1 *Hospodine, z podsvětí jsi vyvedl mou duši, zachovals mi život mezi těmi, kteří do hrobu klesli. Jaký bude zisk z mé krve mé, když padnu do hrobu? Bude tě chválit prach, bude hlásat tvou věrnost?*

Žl 39 (Vulg) = 40 (hebr), 2–4:

Bor *Očekávaje očekával jsem Hospodina, a naklonil se ke mně [...] A postavil na skále nohy mé: a zřídil kroky mé. A vložil v ústa má píseň novou, chválu Bohu našemu. Uhlédají to mnozí, a báti se budou: a doufati budou v Hospodina.*

Hej **Pevně jsem doufal** v Hospodina, i ráčil shlédnouti na mne [...] Postavil na skálu mé nohy, **síly dodal mým krokům**. Vložil mi do úst novou píseň, **chvalozpěv** našemu Bohu. Mnozí to vidí, i **nabývají úcty** a důvěry v Pána.

Bog1 **Pevně jsem doufal** v Hospodina, on se ke mně sklonil [...] na skálu postavil mé nohy, **dodal síly mým krokům**. Novou píseň vložil mi do úst, **chvalozpěv** našemu Bohu. Mnozí to uvidí a **nabudou úcty**, budou doufat v Hospodina.

Žl 89 (Vulg) = 90 (hebr), 10:

Bor Dnů let našich, při některých, jest sedmdesáte let. A jest-li kdo při síle, osmdesáte let: a co nad to víc jich, práce jest a bolest. Neb na to přijde slabost a **budeme kárání**.

Hej Let našich úhrnem bývá sedmdesát, a je-li při síle kdo, osmdesát, **většina jich jest lopota** a bolest, přikvačí slabost a – **odlétáme**.

Bog1 Našich let bývá úhrnem sedmdesát, u toho, kdo je při síle, osmdesát. **Většina jich je lopota** a trýzeň, neboť rychle pomíjejí a my **odlétáme**.

Žl 117 (Vulg) = 118 (hebr), 10:

Bor Všickni **národové** obklíčili mne: a ve jmenu Hospodinovu **pomstil** jsem to nad nimi.

Hej Všichni **pohané** mě obklíčili, avšak ve jménu Páně jsem je **potřel**.

Bog1 Všichni **pohané** mě obklíčili, avšak **potřel** jsem je v Hospodinově jménu.

6 ZÁVĚR

České katolické bible 2. poloviny 19. století představují poslední fázi před zlomem: následující překlady už nejsou pouhé revize starších vydání. Ukazují to jak textové rozdíly, tak větší soulad nově užitých jazykových prostředků s dobovou spisovnou češtinou. Ale tradice jako princip není v nové době úplně vyloučena: i ve 20. století překladatelé na sebe vzájemně navazují, čímž myslím hlavně návaznosti textové. Dokládá to dílčí zjištění prezentované v tomto článku: oficiální český text užívaný v katolické bohoslužbě od konce 60. let přebírá mnoho formulačních inovací právě z překladu Starého zákona od Jana Hejčla, který znamenal přelom ve vývoji české katolické bible.

PRAMENY

Bible svatá aneb všechna svatá písma Starého i Nového zákona. Kralický text z roku 1613 opravený podle původních textů. Praha: Biblické dílo v ČSSR 1969 (Kral).

Bibli česká, to jest Svaté písmo, podlé starožitného a obecného latinského od všeobecné církve svatě římské potvrzeného a užívaného přeložení. Praha: Dědictví sv. Václava, 1677–1715 (Václ).

Bible česká, čili Písmo svaté starého i nového Zákona. Praha: Knížecí arcibiskupská knihtiskárna, 1851 (Krb). 2. vydání tamtéž, 1857.

Bibli Česká čili Písmo svaté starého i nového zákona. Praha: Karel Bellmann, 1860–1864 (Des).

Písmo svaté Nového zákona. Praha: Dědictví sv. Prokopa, 1864–1872 (Suš).

Bibli česká čili Písmo Svaté Starého i Nového Zákona. Praha: Dědictví svatojanské, 1888–1889 (Bor).

Písmo svaté. Vydání dle Vulgaty. Praha: J. Otto, 1888–1892 (Lenz).

Zlatá bible, to jest Písmo svaté. Praha: Svatováclavská záložna, 1884–1894 (týž text jako Bor).

Bible česká. Knihy Nového zákona. Praha: Dědictví sv. Jana Nepomuckého, 1922–1923 (Sýk).

Bible česká. Knihy Starého zákona. Praha: Dědictví sv. Jana Nepomuckého, 1930–1940 (Hej).

Starý zákon. Díl 1 (Knihy rozjímavé) a 2 (Knihy prorocké). Praha: Česká katolická Charita, 1973–1985 (Bog1).

Čtení ze Starého zákona. Řím: Velehrad – Křesťanská akademie, 1981 (Bog2).

Nový zákon. Text užívaný v českých liturgických knihách přeložený z řečtiny se stálým zřetelem k Nové Vulgátě. Praha: Česká liturgická komise, 1989 (Bog3).

Biblia Sacra iuxta vulgatam versionem. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 1994 (Vulg).

LITERATURA

BARTOŇ, Josef

2009 *Moderní český novozákonní překlad – Nové zákony dvacátého století před Českým ekumenickým překladem* (Praha: Česká biblická společnost)

2010 „Století moderního českého biblického překladu 1909–2009“; *Listy filologické* 133, č. 1–2, s. 53–78

2013a „Český jazyk v ‚dotyku transcendence‘. Problémy nového biblického stylu“; in RYŠKOVÁ, Mireia – MIKULICOVÁ, Milada (eds.): *Myslení o transcendenci* (Červený Kostelec: Pavel Mervart), s. 221–242

2013b „Český starozákonní překlad po roce 1900: Kontexty, konfese, předloha, kánon“; *Salve. Revue pro teologii a duchovní život* 23, č. 2, s. 143–162

DITTMANN, Robert

2012 *Dynamika textu Kralické bible v české překladatelské tradici* (Olomouc: Refugium Velehrad-Roma)

HAVRÁNEK, Bohuslav a kol.

1960–1971 *Slovník spisovného jazyka českého* (Praha: Nakladatelství Československé akademie věd)

HAVRÁNEK, Bohuslav – RYŠÁNEK, František – NĚMEC, Igor

1977 *Staročeský slovník (na – obíjení sě)* (Praha: Academia)

KOMÁREK, Karel

2013 „České katolické bible v 18. a 19. století aneb Dědictví svatováclavské“; *Historie – Otázky – Problémy* 5, č. 2, s. 196–205

KOMÁREK, Miroslav

2012 *Dějiny českého jazyka* (Brno: Host)

KYAS, Vladimír (ed.)

1981 *Staročeská bible Drážďanská a Olomoucká I* (Praha: Academia)

KYAS, Vladimír – KYASOVÁ, Věra – PEČÍRKOVÁ, Jaroslava (eds.)

1996 *Staročeská bible Drážďanská a Olomoucká IV* (Paderborn: Ferdinand Schöningh)

MERHAUT, Luboš a kol. (eds.)

2008 *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce. 4 S–Ž. Dodatky k LČL 1–3, A–Ř. Svazek II U–Ž. Dodatky A–Ř* (Praha: Academia)

RAIS, Karel Václav

2013 *Povídky* (Brno: Host)

UHLÍŘOVÁ, Ludmila

1987 *Knížka o slovosledu* (Praha: Academia)

UMSHAUSOVÁ, Kateřina

2000 *K jazyku českého biblického překladu. Srovnání Svatováclavské bible a Lenzova překladu z roku 1892* (Brno: Masarykova univerzita, nepublikovaná diplomová práce)

VERNER, František

1987 *Bibliografie českých překladů celé bible i jejích částí* (Praha: Ústřední církevní nakladatelství)